

KÓKAI NAGY VIKTOR

Az eucharistia és az áldozat összefüggése Júdás evangéliumában¹

ZUSAMMENFASSUNG

In meinem Artikel will ich diejenigen Stellen im Evangelium nach Judas untersuchen, die sich mit dem Opfer beschäftigen. Das Evangelium verweist mehrmals auf den Kult, und möchte dadurch aufzeigen, dass der von den Jüngern und Juden geübte Kult falsch ist. Die Erzählungen in dem ersten Teil des Evangeliums haben das Ziel die Behauptung zu begründen: die Aposteln und die Kirche sind völlig verdorben. An der ersten Stelle (JudEv 33f) soll eindeutig gezeigt werden, dass der Irrtum der Jünger nicht unbedingt ihr Fehler sei, weil sie nicht zu der großen Generation gehören (JudEv 36ff) und deswegen das Gnosis nicht haben. Jesus stellt nicht in Frage, dass ihre Absicht bei der Eucharistie gut sei, aber mit der Ausrichtung hat er schon Probleme. Ein Kult, der den Schöpfergott vor Augen hält, kann nur falsch sein, denn diese Gottheit ist nur eine „theologische Missgeburt“. Eine viel schärfere Kritik erscheint in der Vision über das Opfern (JudEv 37–42). Hier muss es auch für die Jünger klar werden dass die Taten der Priester fürchterlich sind. Und hier können sie sich nicht mehr damit ausreden, dass sie diese Gräuelt nicht sehen. aus der Erklärung Jesu wird eindeutig – und das ist das schrecklichste – dass die Jünger selbst die Priester aus der Vision sind. Demzufolge sind sie Sünder und führen auch ihre Verfolger irre. Dies zu verstehen ist nicht mehr Frage des Einweihens, die jeweiligen Leser/innen können es doch auch wissen. Wir können also in den Texten über die Eucharistie/Opfern eine Steigerung beobachten. Die erste Szene des Evangeliums zeigt: eure Danksagung ist falsch, aber ihr könnt es nicht verstehen, weil ihr nicht eingeweiht seid. Ihr sollt zu mir kommen und von mir lernen! Aber nur Judas hat genug Kraft zu Jesu treten und sich von ihm lehren lassen. In der nächsten Szene redet Jesus auch die Jünger an, aber sie können die Lehre nicht verstehen, weil sie nicht zu der großen Generation gehören. Danach lesen wir über ihren Traum. Hier sollten sie eigentlich schon herausfinden, dass sie sich irren, aber sie sind unfähig das aufzufassen. Nach diesem Vorgang ist keine Überraschung mehr, dass keiner außer Judas würdig ist Einblick in die Geheimlehre zu gewinnen. Was den jeweiligen Leser/innen betrifft, fühlt er/sie sich noch immer in der traditionellen, von den Aposteln begründeten Kirche wohl, soll er/sie von selber darauf kommen, dass die Schuld an ihm/ihr liegt.

1. Általános bevezetés

A 2006-os esztendőben bombaként robbant a hír: a National Geographic Society gondozásában és támogatásával megjelent angolul a Júdás evangéliuma. A média sikerhajhász kiáltozásából, mely szerint ez az irat alapjában fogja megrengetni a keresztyénséget, persze semmi nem vált valóra. Aminek oka nem abban keresendő, hogy az egyház elnyomta ezeket a törekvéseket – pedig nyilván ez kiváló alap lehetne a Da Vinci-kód folytatásához, hanem sokkal inkább abban, hogy a mű eredetije sem származhat korábbról a második századnál,² tehát semmi esetre sem tekinthető hiteles forrásnak Jézus életéről. És

¹ Előadás a Doktorok Kollégiumán 2012. augusztus 22-én, Komáromban.

² A különféle kormeghatározások a kódex keletkezésének idejét 220–340 közé teszik, az eredeti görögszöveg keletkezési korát pedig 130–180 közé – lásd GATHERCOLE: *The Gospel of Judas*, 8:140; továbbá ROBINSON: *The Secrets of Judas*, 59. – ez a mű megjelent magyarul is (lásd felhasznált irodalom), de én az angol e-book kiadáshoz jutottam hozzá, így azt használtam forrásként.

persze ebben az összefüggésben az sem elhanyagolható, hogy a teológiával foglalkozók számára nem is annyira az evangélium létezése bírhat jelentőséggel, hiszen erről Iraeneusnak Az eretnekségek ellen írott művéből már tudtunk, sokkal inkább annak pontos tartalma, ami a kopt szöveg lefordítása után juthatott el az érdeklődők szélesebb köréhez. Jegyezzük meg ehhez kapcsolódóan, hogy az egyházatyáktól ránk maradt ismereteink alapvetően nem a Júdás evangéliuma tartalmára vonatkoztak, sokkal inkább a közösségre, amelyikben a Júdás evangéliumát keletkezni és használni vélték.³ Ezzel azért érdemes mindenképpen tisztában lennie az olvasónak, mert véleményünk szerint, ez az előismeret nagyban befolyásolta az első fordítókat.

Az előkerült kopt nyelvű Tchacos kódex⁴ kalandos történetéről számos helyen olvashatunk,⁵ így ehhez kapcsolódóan nem mennék bele részletekbe, csupán néhány alapinformációra szorítkoznék. A kopt nyelvű kódexet 1978-ban találták meg Közép-Egyiptomban. Aztán regénybe illő körülmények között nyoma veszett az iratnak, mígnem ismét felbukkan 1982-ben. Többször megpróbálják értékesíteni, végül 2001. február 19-én jut el szakértői kezekbe. A kódex restaurálását követően indulhatott meg a szöveg lefordítása 2004-ben, majd jelent meg a kész fordítás 2006-ban.⁶ A szöveg kopt nyelvű kiadására egy évet kellett várni és ugyancsak a National Geographic gondozásában jelent meg 2007. közepén, amely kiadás egy revideált fordítást tartalmazott és 2008. óta online is hozzáférhetővé vált.⁷ Az internetes oldalon megtalálhatjuk az eredeti kopt szövegek jól nagyítható képét, a kopt nyelvű átíratát a szövegnek és ennek angol fordítását.

Az evangéliumról biztosan állítható, hogy az eredetileg görögül íródott. Ahogyan korábban említettem, elsőként Iraeneus utal rá, és mivel ezt 180 körül teszi, ezért feltételezhetjük, hogy az eredeti mű valamikor a II. század közepén keletkezhetett. Amennyire a keletkezés pontos datálása lehetetlen (lásd fentebb), legalább annyi kérdést vet fel a szöveg pontos tartalma, hiszen nem zárhatjuk ki, hogy a rendelkezésünkre álló kopt verzió már fordítása előtt átdolgozásokon ment keresztül,⁸ mint ahogyan arra is van esély, hogy a koptra lefordított görög szövegen is alakít-

3 Jó áttekintést ad a szöveg megtalálása előtti ismereteinkről J. M. Robinson könyve a *The Gnostic Judas* című fejezetében (i. m., 53–87), ugyanehhez a témához lásd WURST: *Irenaeus of Lyon* című írását (lásd felhasznált irodalom).

4 A kódex 66 oldala és négy traktátust tartalmaz: 1–9 pp. Péter levele Fülöpöz (lásd Nag Hammadi Kódex VIII); 10–32 pp. „Jakab” – ez a Nag Hammadiban előkerült Jakab jelenéseinek az egyik verziója (kódex V); 33–58 pp. Júdás evangéliuma; 59–66 pp. *Allogenes* könyvének nevezett irat – ennek a címe nem maradt fenn – lásd NAGEL: *Das Evangelium des Judas*, 107. A régebbi fordítások, amelyekhez hozzáfértem, illetve Hubai P. magyar fordítása, versszámozást nem tartalmaznak, ezért a szöveg beazonosításához az oldalszámot használom, ahogyan korábban a szakirodalom is ezt tette.

5 A kódex történetéről részletesen ír KASSER: *The Story of Codex Tchacos and the Gospel of Judas* című tanulmányában, magyarul pedig olvashatunk erről James M. Robinson könyvének 4. fejezetében. Ugyanakkor a legrészletesebb és legélvezetesebb olvasmányt az evangélium viszontagságairól H. Krosney nevéhez köthető (lásd felhasznált irodalom).

6 *The Judas Gospel*, in: National Geographic (2006/5), elérhető: http://www.nationalgeographic.com/lostgospel/_pdf/GospelofJudas.pdf, letöltés dátuma: 2012. október 26.

7 <http://www.nationalgeographic.com/lostgospel/document.html>, letöltés dátuma: 2012. október 26.

8 Bővebben lásd SCHMID: *Eucharistie*, 99–104.

hattak még a fordítás előtt.⁹ Az írás egyértelműen gnosztikus irat, amit már az is érzékeltet rögvest a mű elején, hogy a világban levő titkokról olvashatunk abban,¹⁰ amelyek Júdásnak jelentettek ki. Majd később ezt erősíti, hogy Júdásnak el is kell különülnie a többi tanítványtól. Műfaji besorolását tekintve pedig elfogadhatjuk *Simon Gathercole* véleményét, aki „gnosztikus kinyilatkoztatás dialógus”-ok közé sorolja az írást.¹¹ A könyv címe egyébként papiruszoknál nem szokatlan módon, annak a végén jelenik meg (JudEv 58). A „Júdás evangéliuma” cím pedig nem úgy értendő, ahogyan a bibliai evangéliumok esetében gondoljuk értelmezni azt, vagyis pl. Jézus evangéliuma Máté szerint, hanem inkább úgy kell értelmeznünk, mint a Júdásról szóló, vagy talán még inkább a tőle származó jó hírt, amiben az válik hangsúlyossá, hogy ez az ismeret Júdáson keresztül jut el az olvasóhoz.¹² „Ennek a műnek sokkal inkább Júdás a hőse, mint Jézus.”¹³ Az a tény pedig, hogy a forrás Júdás lenne, egyértelműen igazolja, a kezünkbe tartott mű támadja a kanonikus evangéliumokat és mivel tanítása is szemben áll azokkal,¹⁴ nem túlzás azt állítani, hogy azok igaz voltát is megkérdőjelezi.

Az írás szerzője magát és értő olvasóit jó gnosztikus elgondolás¹⁵ szerint Ádám és Éva harmadik gyermekétől, Sétől származtatja. Persze nem szó szerinti értelemben: ők nem a Bibliában megjelenő valóságos személytől, hanem annak menyebéli lélek-prototípusától származnak.¹⁶ Ők, Sét nemzetsége, a Setíánusok, az emberi nemnek azon részét képezik, akik már megvilágosodtak, elnyerték a tudást, vagy legalább képesek erre. Ők a nagy, vagy szent generáció (bővebben erről lásd JudEv 53–58). Jézus elsődlegesen úgy jelenik meg ezekben az írásokban, mint ennek a tudásnak a tanítója és nem, mint megváltó Krisztus,¹⁷ aki életét adja a világ bűneiért. „A gnosztikusok számára az alapvető kérdés nem a bűn, hanem a tudatlanság és a legmegfelelőbb út legyőzni ezt a problémát nem a hit, hanem a tudás.”¹⁸ Igen ám, csak ezzel a tudással is akadnak gondok, mivel a véges nem képes befogadni a végtelent, mint ahogyan a nyelv sem képes leírni Istent. Arról nem is beszélve, hogy maga a teremtettség sem csupán Isten uralma alatt áll, annak irányításában sokkal jelentősebb szerephez jut egy alacsonyabb rendű kormányzó, a teremtő

9 Vö. GATHERCOLE: *The Gospel of Judas*, 140–141.

10 lásd NAGEL: *Das Evangelium des Judas*, 114.

11 S. Gathercole annak ellenére ebbe a műfajba sorolja a Júdás evangéliumát, hogy tisztában van a ténnyel, ez a műfaj eredendően egy tanítvány/tanítványok és a feltámadott Jézus között zajló párbeszédes formában megírt tanításra vonatkozik. Véleménye szerint ebből a formából az írás csak azon egyszerű tényből adódóan lóg ki, hogy Júdás meghal még a feltámadás előtt – lásd i. m., 62–63.

12 GATHERCOLE: *The Gospel of Judas*, 111.

13 EHRMAN: *The Lost Gospel*, 98.

14 ROBINSON: *The Secrets of Judas*, 78–79.

15 A gnózis és Júdás evangéliuma kapcsolatáról jó áttekintést ad MEYER: *Judas and the Gnostic Connection* című írása (lásd felhasznált irodalom), továbbá EHRMAN: *The Lost Gospel*, 99–120.

16 GATHERCOLE: *The Gospel of Judas*, 93; Ugyanilyen isteni párja van Ádámnak is, aki evidens módon nem ugyanaz a személy, mint aki teremtetett (lásd EHRMAN: *The Lost Gospel*, 94).

17 A teljes szövegben csupán egyetlen egy alkalommal találkozunk a Krisztus megjelöléssel. Itt öt angyalról szól a szöveg, akik közül az első Sét, akit Krisztusnak hívnak (52). A Krisztus megjelölés hiánya részben talán abban talál magyarázatot, hogy – eltérően a legtöbb keresztény-gnosztikus párbeszédtől – a Júdás evangéliuma a kijelentőt, mint a húsvét előtti Jézust és nem, mint a feltámadott Krisztust mutatja be (ROBINSON: *An Update*, 117).

18 MEYER: *Introduction*, 7.

istenség Nebro, vagy más néven Jaldabaóth,¹⁹ illetve egy angyala neve is megjelenik a teremtésnél, Szaklaszé (JudEv 52).²⁰ Júdás evangéliuma szerint a tanítványok sajnálatos módon az emberi nemzetségnek ahhoz a csoportjához tartoznak (vö. JudEv 36–42), akik nem látják ezt a különbséget és a látszólagos hatalmat imádják szemben az igazi Istennel, akit ebben a körben csak ketten képviselnek: Jézus és Júdás; de csak Jézusról állíthatjuk biztosan, hogy ismeri is. Nyilván ebben keresendő annak a magyarázata is, hogy a tizenkettőből csak Júdást említi név szerint a szöveg. Ugyancsak fontos témánk szempontjából, hogy a vizsgált szövegben Jézus, mint jó platonista, azt az álláspontot képviseli, miszerint mindenkinek megvan a maga csillaga, ez a tény pedig meghatározza az egyén sorsát, amely így megmáshíthatatlanná is válik (JudEv 42.45). Tehát ha úgy tetszik, valamiféle predestináció tanról beszélhetünk olvasva az evangélium tanítását.

A szerző a kanonikus evangéliumok történetét röviddel Jézus elárulása előtt veszi fel, egészen pontosan a kijelentések időtartama:²¹ „nyolc napig, három nappal az előtt, hogy páskát ünnepelt”²² (JudEv 33). És az árulás momentumával zárja. Jézus szenvedése és halála már nincsen benne. Erre a hiányosságra több magyarázat is adható. Az első elgondolás szerint, erről azért nem beszél a szerző, mert minden olvasója tudta, hogyan zajlottak a továbbiakban az események. Mások úgy vélik, azért maradt volna el a passiótörténet, mert gnosztikus szempontból erőteljesen devalválódott az értéke, hiszen végtére is csak az emberi porhüvely végét jelentették a passió eseményei, a testbe zárt léleknek pedig a szabadulást.²³ És persze azt sem szabad elfelejtenünk, hogy ez a kérdés egyáltalán csak azért merülhet fel bennünk, mert ismerjük a kanonikus evangéliumokat, amelyekben a legjelentősebb esemény éppen Jézus váltságshalála és feltámadása lesz.²⁴ Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a szöveg terjedelmével kapcsolatban számos nézet létezik. Nagy valószínűséggel állítható, hogy a rendelkezésünkre álló anyag csak 90–95%-ban

19 Feltehetőleg a JHWH a sabbat ura, tehát az Ó szövetség Istenének nevéből vezethető le ez a megnevezés, aki, amikor teremtett számos, ánde tökéletlen lényt alkotott, amelyek csupán börtönként szolgálhatnak a pleromából kihullott aeonoknak – lásd EHRMAN: *The Lost Gospel*, 59.

20 Ezen a helyen Szaklasz, mint Jaldabaóth angyali segítője jelenik meg, nevének jelentése arámi nyelven „boldog” – EHRMAN: *The Lost Gospel*, 95). Ők ketten alkotnak aztán tizenkét angyalt, hogy kormányozzák az eget és ötöt, hogy az alvilágot irányítsák. Szaklasz egyébként a Biblia Istene a gnózis gondolkodásában, akinek csak ideig-óráig marad meg a hatalma. Ezen mit sem változtat, hogy a megvilágosatlanok, a sötétségben járók neki szolgálnak, ő csak marad, aki volt: egy másodrangú demiurgosz (lásd GATHERCOLE: *The Gospel of Judas*, 157).

21 A magyar fordításhoz Hubai P. tentatív fordítását használom, amely már magában foglalja a később előkerült töredékek anyagát is (lásd 25. láb. valamint az irodalomjegyzékben).

22 Az eredeti szöveg alapján elképzelhető úgy fordítani ezt a félmondatot, hogy „három nappal a szenvedései előtt” – de ahogyan a szöveg gazdái megjegyzik, ez kevésbé valószínű, hiszen Júdás evangéliuma Jézus életének azt a rövid periódusát tárja olvasói elé, amely Júdás árulásáig vezet (vö. Mt 21,1–26,56; Mk 11,1–14,52; Lk 19,28–22,54; Jn 12,12–18,11). A szövegkritikai megjegyzésekhez az angol nyelvű fordítást használtam, ami R. Kasser, M. Meyer, G. Wurst közös munkája az általuk is szerkesztett kiadvány 19–45 oldalain (lásd felhasznált irodalom).

23 Ezen a ponton nem mellékes megemlíteni, hogy pl. a Tamás evangéliumból is hiányzik Jézus halála és feltámadása, sőt mi több, még csak utalást sem találunk rá. Olybá tűnik tehát, hogy a TmEv szerzője számára is irreleváns Jézus keresztre feszítése, mert őt is az érdeklő igazán, amit Jézus tanított. Másfelől, Jézusnak a testére is csak azért volt szüksége, hogy átadhassa a titkos tanításokat – lásd EHRMAN: *The Lost Gospel*, 128.130.

24 Lásd GATHERCOLE: *The Gospel of Judas*, 109.

teljes,²⁵ mindazonáltal a tartalmi kérdés körül kialakult vita abból a szempontból hiábavalónak tűnik, hogy sem Iraeneus nem tekinthető megfelelő forrásnak, sem a rendelkezésünkre álló egyetlen leletből ez nem dönthető el teljes bizonyossággal. Az viszont biztos, hogy a megtalált szöveg csupán három nap eseményét mondja el, ezek közül is a legrészletesebben a harmadik nap beszélgetéseit rögzíti.

2. Az úrvacsora és az áldozás képe a Júdás evangéliumában

A Júdás evangéliumában számos alkalommal találunk utalásokat, nyílt, vagy burkolt kritikát a kultusszal kapcsolatban. Ezek alapvetően a kortárs keresztény gyakorlatot pellengérezik ki, de megjelennek abban a zsidó kultusz elemei is. Első hallásra jó katolikus álláspontnak tűnik, hogy az eucharistia témakörét az áldozással együtt említjük, ámde mégsem az eucharistia tan rekatolizációban keresendő ennek oka, hanem abban a tényben, hogy választott szövegünkben ez a két kérdéskör szorosan egybefonódik és a teljes íráson keresztülhúzódik. Ahogyan azt *Herbert Schmid* megállapítja, olybá tűnik olvasva ezt a II. századi művet, hogy az áldozás-metaforának nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk ebben a korban, mint azt eddig tettük.²⁶ Az első jelente az evangéliumnak a tizenkettőt mutatja eucharistia gyakorlása közben (JudEv 33k) – erről később részletesen szólnunk majd. Ezt követi Júdás külön oktatása. Másnap Jézus visszatér a tanítványokhoz és szól nekik a generációkról (lásd JudEv 36kk). A nagy generációról, amelyik a kiválasztottak közössége és erről a generációról, amelyikhez a tanítványok is tartoznak, és amely képtelen a megértésre. A harmadik nap eseményeinek elején egy

²⁵ Van, aki még ennél is pesszimistább és úgy véli, hogy 10–15% hiányzik a teljes anyagnak (vö. *EHMAN: The Lost Gospel*, 86). Két okból állíthatjuk bizonyosan, hogy valamekkora hiánnyal számolnunk kell: egyfelől a szöveg természetes romlása miatt, másfelől az amerikai műkincskereskedő kapzsisága miatt, aki a kódex néhány oldalát ellopta, hogy hátha sikerül neki külön értékesítenie. Ugyan állítása szerint, most már mindent visszaadott, ebben teljesen biztosak nem lehetünk. A témához lásd *ROBINSON: 150–157*, ill. a később előkerült töredékek fordításához lásd *KROSNEY–MEYER–WURST: Preliminary Report on New Fragments of Codex Tchacos* című írását.

²⁶ *SCHMID: Eucharistie*, 86.

álomlátás²⁷ és ennek értelmezése áll (JudEv 37–42), ami különösen fontos témánk szempontjából. Újból együtt van a tizenkettő, ismételten az istentisztelet kérdéséről van szó, de ezúttal a tanítványok egy álmukat²⁸ mesélik el a Mesternek, amiben egy házat láttak és egy oltárt,²⁹ a házban pedig tizenkét embert, akik a papokhoz hasonlítottak. A papok cselekedetei³⁰ azonban inkább kárhozatosak, mint üdvösek, ezért nem is csoda, hogy hiába is hívják segítségül az álomban Jézus nevét, az általuk ültetett fa – ahogyan az Jézus válaszából kiderül – terméketlen marad (JudEv 39). Egyetérthetünk *Bart D. Ehrmannal*, aki megállapítja, a papok immoralitása az egyetlen elem az álomban, ami nem szimbolikusan értelmeződik!³¹ A tanítványok már attól a ténytől megzavarodnak, hogy micsoda szörnyűségeket tesznek ezek az álombéli pap-alakok. Az pedig csak még inkább elkésérítheti a tanítványokat, hogy Jézus válaszában, őket azonosítja ezzel a tizenkét személlyel, az áldozatként bemutatott állatokat pedig azokkal az emberekkel, akiket a tévelygés útjára vezettek.³² Tehet-e más kijelentést ebben az esetben Jézus, mint hogy fel-

27 „Mester, láttunk téged egy [látomás]ban, mivel nagy ál[moka]t láttunk [ezen] az elmúlt éjjelen.

[Mondta, h]ogy miért [...]tetek és ítéltétek el magatokat?

Ők pedig m[ond]ták:

[láttunk] egy nagy épületet, melyben van egy nagy [o]ltár és tizenkét férfi, akikről azt mondjuk, hogy papok azok; és --- egy sokaság szorgoskodik ennél az oltárnál, am[íg] bevégz]ik a papok (és) felvegyék a szolgálatot. Mi is szorgalmatoskodtunk.

[Mondt]a Jé[zus]:

Milyenek [a papok]?

Ők pedig [mondták: Néme]lyek böjt[öl]nek két [hé]tig, [egyesek] följáldozzák saját gyermekeiket, [má]sok meg asszonyaikat, jócselekedet gyanánt, és egymást megalázzák, [má]sok férfiakkal hálnak, mások gyilkosságban foglalatosságok, ismét mások egy sereg bünt követnek el és törvénytelenégeket; [é]s a férfiak, akik az oltárnál áll[lnak], a te n[evedet] hívják segítségül.

S midőn az (áldozati) mészárlásuknak mindezekben a dolgaiban vannak, megtelik amaz oltár].

És amikor elmondták ezeket, befogták a szájukat, mivel zavarodottak voltak.” (JudEv 38–40)

28 Érdemes megjegyeznünk, hogy a maga nemében ez esetben nem akármilyen álmról beszélhetünk, hiszen mindannyian ugyanazt az álmod látták!

29 Itt a kopt szövegben egy a görögből kölcsönzött szó, a *quasiasth, rion* szerepel, amely egyértelműen a zsidó-keresztény fogalomtárból származik (lásd *SCHWARZ: Kultpolemik*, 66; továbbá a kifejezés második századi alkalmazásához *SCHMID: Eucharistie*, 95). Itt nyilván arról az oltárról van szó, amelyen az égáldozatot mutatták be. Az ilyen oltár csakúgy a zsidóknál, mint a görögöknél egy négyszögletű asztal volt. A keresztény oltár is ehhez a formához nyúlik vissza, amelyen bemutatták az eucharistiát (vö. *1Kor 10,21 – tra.peza*). Antiochiai Ignác pedig a páli „Úr asztala” kifejezést már a *quasiasth, rion* – nal adja vissza – *NAGEL: Das Evangelium des Judas*, 122–123.

30 Az itt szereplő bűnkatalógushoz lásd *HUBAI: Az áldozat értelme*, (mivel a szerző maga küldte el nekem írását, ami sajnos nem a megjelenés oldalszámozása szerint került hozzám, ezért csak oldalszám nélkül tudok utalni cikkére).

31 *EHMAN: The Lost Gospel*, 137.

32 B. D. Ehrman úgy véli, hogy itt egyértelműen zsidó papok és a Templom jelennek meg az álomban, ill. ennek a kultusznak a teljes kudarca, tehát a tanítványok joggal várhatták, hogy Jézus majd ezt fogja becsülni (*The Lost Gospel*, 91). Ugyanakkor nem egészen illik ebbe a képbe, hogy ezek a zsidó papok miért hívnak segítségül Jézus nevét? Ennek magyarázatával Ehrman is adós marad. Később a *TmEv 14-et* említi, mint amiben ugyanez a kritika jelenik meg, csak ebben az esetben nem az istentisztelettel, hanem a zsidó tradicionális kegyességgel szemben (i. m., 114).

szólítja őket az áldozás beszüntetésére (JudEv 41)!? Ezt ismét egy bizalmas oktató követi, és noha a tanítványok is szívesen részt vennének ebben, Jézus Júdást viszi magával (JudEv 42). Ez az evangélium tulajdonképpeni szíve, ahol Júdás megismeri a titkokat, amihez csak a kiválasztottak juthatnak hozzá. Jézus feltárja a jövőt Júdás előtt. Ebből a kinyilatkoztatásból tudjuk meg azt is, hogy Júdás feladata lesz feláldozni az embert, aki Jézust hordozza (JudEv 56).³³ Azt látjuk tehát, hogy az áldozás-eucharistia/hálaadás témakörök egymástól nem igazán választhatóak el és praktikusán a teljes szövegen keresztül megjelennek.³⁴ És ez nem csupán vizsgált szövegünkre igaz, hiszen a korai keresztyénségben az áldozathoz kapcsolódó terminológia általánosságban két témakörhöz kapcsolódva jelenik meg: egyfelől – evidens módon – Krisztus halálához; másrészt a keresztyén élethez, ezen belül is az istentisztelethez kapcsolódva.³⁵ Amin nem is lepődhetünk meg, hiszen már Pál és a szinoptikusok is tudatosan alkalmazzák az áldozáshoz kapcsolódó szókincset az úrvacsora leírásánál.³⁶ Az első olyan szöveg pedig, amely explicit módon az eucharistiát áldozatnak nevezi, a Didache lesz.³⁷ Mivel azonban a mai előadás témája alapvetően az eucharistia, így mi is inkább a szövegnek ehhez a részéhez térjünk vissza, amely rögtön az első jelenete az írásnak.

És Júdeában volt a tanítványainál, egy napon (úgy) találta őket, amint ültek özsze-gyülekezvén, kegyességet gyakorolván.³⁸ Midőn ta[lálko]zott a tanítványaival, akik özsze-gyülekezvén, ülvén hálát adtak³⁹ a kenyér fölött, nevet[ett]. A tanítványok pedig mondták neki:

Mester, miért nevensz a hálaadásunkon? Vagy mit tettünk? Azt, ami illő.⁴⁰ Felelt nekik mondván:

33 Itt fontos eltérés figyelhető meg az evangélium első és a második angol fordítása között. Az elsőben még ezt állt: „For you will sacrifice the man that *clothes* me” a második, a szöveg jelentéséhez sokkal hűbben, már azt írja, hogy: „For you will sacrifice the man who *bears* me” (lásd NAGEL: Das Evangelium des Judas, 110.134–135).

34 Ehhez kapcsolódóan érdemes megemlíteni, hogy a JudEv 54–55 oldalain visszatér az tanítványok által korábban látott és általunk is említett álom képanyaga a végidők eseményeiként.

35 SCHMID: Eucharistie, 88.

36 Sőt, Márknál ugyancsak az eucharistia, az asztalközösség képe jelenik meg az 5000 és a 4000 megvendégelésnek leírásakor is (Mk 6,41; 8,6; 14,22), amely egyfelől lezárja Jézus missziós ténykedését a zsidók (Mk 6,30–44), majd a pogányok között (Mk 8,1–9).

37 A témához lásd SCHMID: Eucharistie, 89.

38 Ettől a fordítástól eltér P. Nagel, aki „ahogyan az isteni dolgokról (teológiai kérdésekről) beszélgettek”-nek fordítja ezt a részt. Véleményem szerint, meglehetősen jó érveket sorakoztat fel igaza mellett, de dönteni a kérdésben nem tudok ismereteim híján (lásd NAGEL: Das Evangelium des Judas, 119).

39 Itt a kopt szövegben a görög jövevényszó *eu²reukharisti* szerepel. Ezt azért fontos kiemelni, mert a kopt szövegekben akkor jelenik meg görög jövevényszó, ha arra nem volt saját kifejezésük (lásd ROBINSON: The Secrets of Judas, 6), ez viszont azt feltételezi, hogy ugyanolyan jelentéstartalommal is használták, mint amit az eredeti nyelvben hordozott. A 2. évszázad óta az *eucharistia* kifejezés, az úrvacsora terminus technikus volt. Hasonló jelentéstartalommal jelenik meg pl. a Didachében, ahol ugyancsak az „istentisztelet” és az „úrvacsora” kifejezések közötti jelentéssel bír – lásd SCHWARZ: Kultpolemik, 63. Sőt, ugyancsak a Didacheban már az a gondolat is megjelenik, hogy az eucharistia kifejezés magára a megevett kenyérré és a megivott borra vonatkozik (Did 9,5), mindazonáltal nem abban az értelemben, hogy a kenyér válna szentté, sokkal inkább azzal a jelentéssel, hogy a közösség szent, amely így a Templomot helyettesíti és az együtt étkezés a templomi szolgálatot. Ezt a szent közösséget határozza meg a keresztség. Majd csak a második század második felében tolódik el a hangsúly a szent közösségről az úrvacsorai szent jegyek irányába – lásd SCHMID: Eucharistie, 90–91.96.

40 Fordítható kérdésként is: „Nem azt tettük-e, ami helyes?”

Nem rajtatok nevetek, sem azon, amit nem saját akaratokból, hanem azért tesztek, hogy dicsőíttessék az Istenetek.⁴¹ Mondták: Mester, te [...] Istenünk fia vagy.⁴² Mondta nekik Jézus: Miből ismert[ete]jk föl engem? Ámen, azt mondom nektek: semelyik nemzetség⁴³ nem fog fölismerni engem, a közületek való emberekből. (JudEv 34)

A jelenet részben nyilván az utolsó vacsora eseményeire utal, másfelől azonban utalhat bármely kultikus étkezésre a zsidóságon és/vagy a keresztyénségen belül.⁴⁴ Mindazonáltal a speciális szókincs alapján a legvalószínűbbnek mégis az tűnik, hogy itt az írás szerzője a kortárs keresztyén közösségek úrvacsora gyakorlását pellengérezze ki, amivel szemben, mint igaz gyakorlat, saját közössége kultusza jelenhetne meg, erről viszont nem számol be részletesen. Nyilván nem véletlenül. Ennek háttérében az a meggyőződés állhat, hogy a beavatottak számára a helyes kultuszgyakorlatot nem kell bemutatni, hiszen ők a titkos kijelentések következtében ennek a tudásnak a birtokába kerültek. A kívülállóknak pedig hiába is mondana bármit a szerző, ők eredendően sötétségben élnek.

A kenyér felett elmondott hálaadás⁴⁵ meghatározó jelentőségű a teljes szöveg megértéséhez, hiszen a teremtés ajándéka, amiért a teremtő Istennek adnak hálát. Jézus tehát tanítványait bizonyosan egyfajta istentiszteleti/úrvacsorai közösségben találja.⁴⁶ A Mester reakciója szokatlan a kanonikus evangéliumokhoz szokott olvasó számára: felnevet. Egyébként érdemes megjegyeznünk, Júdás evangéliumában, de általában a gnosztikus iratokban is, egy vidám Jézus-kép jelenik meg.⁴⁷ A Mester gyakorta nevet,⁴⁸ ami nyilván azért roppant feltűnő, mert az Újszövetség evangéliumai soha nem ábrázolják így Jézust – az viszont már kevésbé tölthet el bennünket örömmel, hogy majdnem kizárólag az embereken, tanítványain, vagyis rajtunk nevet, még akkor is, ha a következő mondatban ezt cáfolni is igyekszik. De még csak el is viselnénk, hogy gyengécske törekvéseinket mosollyal jutalmazza, hiszen néha talán jobb is, ha nem veszi egészen komolyan okoskodásainkat, botlásainkat, sőt elbukásainkat. Ami ennél sokkal elkeserítőbb, hogy Júdás evangéliuma Jézusa különbséget tesz a „mi” Istenünk és az „Ő” Istene között.⁴⁹ A tanít-

41 Ez a mondat is fordítható kérdésként: „De valóba ezen keresztül dicsőíttetik a ti istenetek?”

42 Lásd ehhez Péter biznyságtévesztését: Mt 16,13–20; Mk 8,27–30; Lk 9,18,21.

43 Az evangéliumban, ahogyan más setiánus írásokban is, éles különbség húzható az emberi nemzetség és „ama bizonyos nemzetég” közé, amely Sét leszármazottja.

44 A szöveg kritikai kiadásakor (2007-ben) a fordítók ezt a kifejezést már nem az eucharistiára, hanem egy zsidó étkezési imádságra vonatkoznak vélik, amelyről a Did 14-ben is szó van (NAGEL: Das Evangelium des Judas, 110. 119).

45 Ne kerülje el a figyelmünket, hogy egyetlen szó sem esik a testről, a vérről, vagy a kehelyről.

46 Vö. SCHWARZ: Kultpolemik, 63.

47 „A nevetés a gnosztikus iratokban majdnem minden alkalommal gúnyolódás a vak emberek ostobaságán, vagy az ‚archonok’ gyenge mennyei erején.” (GATHERCOLE: The Gospel of Judas, 68.) Ugyanehhez a témához lásd EHRMAN: The Lost Gospel, 110–111.

48 A Júdás evangéliumában négy alkalommal teszi ezt. Először és másodsor a tanítványok tudatlansága fakasztja mosolyra (JudEv 34. 36). Harmadik alkalommal Júdáson nevet, aki noha képes lenne rá, mégsem ért (JudEv 44). Negyedszer pedig e világ teremtőjén, aki pusztulásra van ítélve (JudEv 55).

49 „A János evangéliumában is előfordul (20,17) a Feltámadott szájából ‚az én Istenem’ kifejezés és a ‚ti Istenetek’, ott azonban a kettő egybeesik. A Júdás evangélium Jézusa lényegében azt mondja: az én Istenem nem a ti istenetek – és az isteni szféra sok lakója közül a tanítványok az itt meg nem nevezett Szaklasz tisztelői.” HUBAI, *Az áldozat értelme* (oldalszám nélkül).

ványok istene, akit ismerni vélnek, hamis ismeret, tudás eredménye, hiszen ez a teremtő Isten, akinek hálát adnak a tanítványok a teremtett javakért – többek között a kenyérért. A tanítványok válaszát éppen ezen előzményekből kiindulva kétféleképpen lehet érteni: „te vagy a *mi* Istenünk fia” – jelentheti egyfelől, hogy a hálaadásban benne foglaltatik Jézus is, érte is hálát adnak a tanítványok, mint aki Megváltóként jelentős szerepet kap ebben a teremtettségben. De jelentheti azt is, hogy Jézus szavát, amely a „*ti* istenetek”-ről beszél, a tanítványok provokációként fogták fel és erre válasz Jézus hozzákapcsolása saját magukhoz és rajtuk keresztül a „*mi* Istenünkhöz”.⁵⁰ Bármelyik legyen is a jó megoldás, az kétségen felül áll, hogy az istentisztelet alapvető hiányossága nem annak formájában keresendő, sokkal inkább irányultságában. Júdás evangéliumának kritikája nem a keresztt-áldozatot célozza, hanem azt az áldozatot, amit a teremtő Istennek mutatnak be a tévelygők.⁵¹ Ha úgy tetszik, a tanítványoknak nincsen képessége, ereje kiszakadni a múlt begyökerezettségéből. Nem képesek elhagyni az elődök világát, túllépni azok tévedésein.⁵² Ebben az összefüggésben válik érthetővé, miért nem húz éles határt a Júdás evangéliumának szerzője a zsidó kultusz és kortársai keresztyén kultusza közé. Mindkettő ugyanabban a tévelygésben él.

Van mindennek még egy nagyon érdekes hatása a református, predestináció tanon edződött olvasó számára. Látvá az itt leírtakat szembesülhetünk azzal, milyen rossz oldalon állóknak találkozni az eleve elrendelés tanításával. Nem elég, hogy a tanítványok téves istenképet tartanak szem előtt és emiatt istentiszteleti gyakorlat is hibás, de ráadásul, mivel ehhez és nem ahhoz a kiválasztott generációhoz tartoznak, esélyük sincs változtatni ezen. Nem így Júdásnak, aki az egyetlen a tanítványok közül, akinek megadatik valamiféle helyes ismeret. A szöveg ugyanis így folytatódik:

„Midőn pedig Jézus meglátta ostobaságukat, [mondta] nékik: Miért volt a harag fölindulása? Istenetek, aki közöttetek (van?) és [...] ingerelték föl lelketeket. Aki közöttetek [erős]⁵³ ember, menjen el a tökéletes emb[er]hez, és álljon orcám eleibe. És mindnyájan mondák: Erősek vagyunk. Ám pneumájuk nem merészeltetett odaállni ő elé, kivéve Júdást, [az Is]kariótit. Neki azonban volt ereje megállni előtt[fe], de nem volt ereje fölpillantani rá, a szemeibe, han[em] elfordította orcáját hátra. [Mond]ta neki Júdás: Tudom, hogy te ki vagy, és mely helyről jöttél. Jöttél a Barbélo halhatatlan aiónjából. És annak, aki téged küldött, nem vagyok méltó hirdetni a nevét.”(JudEv 35)

Ha szemünk előtt Péter biznyságtétele jelenik meg a kanonikus evangéliumokból, az nem a véletlen műve. Csupán az eltérő szókészlet szorul magyarázatra. A sėtiánus szövegekben Barbelo a mindenség isteni anyja, akit gyakorta neveznek az atya előrelátásának, gondoskodásának (pro, noia). Ő az ismeretlen isten első gondolata, a kimondhatatlan csend, a romolhatatlan, a mérhetetlen.⁵⁴ A hozzá való

50 SCHWARZ: Kultpolemik, 64.

51 SCHMID: Eucharistie, 88.

52 „... amit nem saját akaratotokból, hanem azért tesztek, hogy dicsőíttessék az Istenetek”.

53 Az „erős” egy hihetetlenül pozitív kifejezés a Júdás evangéliumában: a valóban kiválasztottak alkotják az erős és szent generációt – lásd GATHERCOLE: The Gospel of Judas, 113.

54 KASSER–MEYER–WURST: The Gospel of Judas, 23.; továbbá GATHERCOLE: The Gospel of Judas, 71.

tartozás tehát éppen nem a teremtett világhoz tartozást jelöli, sokkal inkább ahhoz a lelki szférához, amelyhez csak kevesen, annak a bizonyos másik generációnak a tagjai kötődnek. A szöveg bizonyágtétele szerint ehhez a múlthatatlan generációhoz szólnak a tanítások és csak ők képesek felfogni azok valódi jelentését. Ez a valódi jelentés pedig – visszatérve az áldozat bemutatásának kérdéséhez, amivel kezdtük vizsgálatainkat – Júdás esetében konkrétan az lesz, ahogyan arra fentebb már utaltunk, hogy feláldozza azt az embert, amelyik Jézus lelkét hordozza, megszabadítva ezáltal a test börtönétől, amely test nyilván nem tartozik hozzá Jézus isteni személyéhez/lelkéhez. Elképzelhető, hogy a Júdás evangéliuma szerzője ezzel a kijelentéssel akarja a leginkább megmarni keresztyén olvasóit, hiszen ebből egyértelművé válik, hogy Jézus áldozatában nem Ő az aktív, nem Ő áldozza fel magát, hanem feláldoztatik a keresztyének által leginkább megvetett személy, Júdás által! Ugyanakkor elég meggyőzőnek tarthatjuk *Gesine Schenke Robinson* érvelését, aki ezt egészen máshogy látja. Ő arra hívja fel a figyelmünket, hogy a teljes szöveg tükrében, Jézusnak nincsen szüksége Júdásra ahhoz, hogy kilépjen a testéből. Majd ezt a gondolatmenetet folytatva, hozzáteszi, hogy az a személy, akit Júdás átad, már nem ugyanaz a Jézus, aki korábban megjelent az írás lapjain, a spirituális Jézus ekkorra már eltávozott.⁵⁵ Ezt az értelmezést támasztja alá egyébként a később előkerült töredékek egyike is, ahol arról olvashatunk, hogy a földi ember Ádám teljes generációja ki fog irtatni, majd így folytatja – vélhetőleg a keresztre feszítés előtti napon, tehát csütörtökön⁵⁶ – hogy „Az, aki hordoz engem – holnap kínvallatják őt. Ámde mondom nektek, semmilyen halandó emberi kéz nem [fog vét]kezni ellenem.” (JudEv 56), tehát a keresztre feszített már nem Jézus, hiszen már nem lehet vétkezni ellene. Ebből adódóan Júdás cselekedete semmi esetre sem üdvözítő cselekedet.⁵⁷ Az viszont tény – bármelyik értelmezést is veszszük figyelembe, hogy Jézus feláldozása minden áldozat végét jelenti, amely noha csak a testét érinti, de ezzel véglegesen megalégíti a teremtő istent, Jaldabaóth-ot és segítőt.

Összegzésképpen elmondhatjuk, a mű első részében megjelenő elbeszélések célja, hogy megalapozzák az állítást: az apostolok és így az egyház teljesen ostoba és romlott.⁵⁸ Júdás evangéliumában a tanítványok nem képesek túllépni saját árnyékukon. Elsőként az válik egyértelművé, hogy a tanítványok képtelensége nem feltétlenül saját hibájuk, hiszen nem a nagy generációhoz tartoznak, ezért nem lehetnek birtokába a gnóziának. Eucharisziájukat gyakorolva Jézus a jó szándékot nem kérdőjelezi meg, ellenben az irányultsággal problémái vannak. Az a kultusz helytelen, amelyik a teremtő istennek szól, hiszen ez az isten csak egy „*teológiai torzszülött*”.⁵⁹ Ennél sokkal élesebb kritika jelenik azonban meg az áldozásról szóló látomás esetében. Itt ugyanis az álmodó tanítványok is tisztában vannak azzal, hogy a látomásban szereplő pap-alakok viselt dolgai borzalmasak. Ezt bármely

55 ROBINSON: An Update, 116.

56 Lásd KROSNEY–MEYER–WURST: Preliminary Report, 287.

57 ROBINSON: An Update, 116.

58 Lásd GATHERCOLE: The Gospel of Judas, 65–66.

59 Hubai P. kifejezése „Az áldozat értelme” című írásából (oldalszám nélkül).

kortárs így vélhette olvasva ezeket a sorokat.⁶⁰ Itt tehát már nem lehet mentségük, hogy nem látják a vétkeket, Jézus magyarázatából pedig – és ez okozza az igazi döbbenetet – egyértelművé válik, hogy ők maguk a látomásban szereplő papok. A szöveg idősíkjait figyelembe véve, az olvasás pillanatában a tanítványoknak és az őket követőknek, tehát nekünk magunknak is, Jézus álomértelmezése már nem okozhatna meglepetést. Bűnösök és tévelygésbe visznek másokat is. Ez már nem beavatottság kérdése! Az áldozáshoz/eucharistiához kapcsolódó szövegrészekben tehát egy fokozás figyelhető meg. Az evangélium első jelenetének értelmezése a következő képet mutatja: rossz a hálaadásotok, de ezt nem érthetitek, hiszen nem vagytok beavatva. Gyertek, tanuljatok tőlem. De csak Júdás elég erős odaállni Jézus elé és tanítványává válni. A következő jelenetben a tanítványokat is megszólítja Jézus, de ők nem tudják megérteni a tanítást, hiszen, mint kiderül, nem az erős generáció tagjai. Majd jön az álomlátásuk. Ezzel vágják el végképp a tanulás lehetőségét, hiszen, még ami egyértelmű, azt is képtelenek észrevenni. Ez után már senki más nem mutatkozik méltónak az oktatásra, csak Júdás, aki betekintést is nyer a titkos tanításokba. Ami pedig a mindenkori olvasót illeti, neki is rá kell jönnie arra, hogy ha ezek után is a tradicionális, az apostolok által alapított egyházban érzi magát otthon, akkor „tévelygéséért” senki mást nem okolhat, csak saját magát.

Felhasznált irodalom

- EHRMAN, B. D.: *The Lost Gospel of Judas Iscariot*, Oxford, Oxford University Press, 2006.
- GATHERCOLE, S.: *The Gospel of Judas*, Oxford, Oxford University Press, 2007.
- HUBAI, P.: Júdás evangéliuma, in: Majsai, T. (szerk.): *Nyisd meg szád a néma helyett*, Budapest, Wesley János Lelkészképző Főiskola, 2011, 242–256.
- HUBAI, P.: Az áldozat értelme Júdás evangéliumában, in: *Vallástudományi Szemle 2* (2009), 23–36.
- KASSER, R.: The Story of Codex Tchacos and the Gospel of Judas, in: Kasser, R.–Meyer, M.–Wurst, G. (ed.): *The Gospel of Judas from Codex Tchacos*, Washington, National Geographic, 2006, 47–76.
- KASSER, R.–MEYER, M.–WURST, G.: The Judas Gospel, in: National Geographic (2006/05), elérhető: http://www.nationalgeographic.com/lostgospel/_pdf/GospelofJudas.pdf, letöltés dátuma: 2012. október 26. A 2007-ben megjelent revideált fordítás pedig a <http://www.nationalgeographic.com/lostgospel/document.html> oldalon található meg.
- KASSER, R.–MEYER, M.–WURST, G.: The Gospel of Judas, in: Kasser, R.–Meyer, M.–Wurst, G. (ed.): *The Gospel of Judas from Codex Tchacos*, Washington, National Geographic, 2006, 19–45.
- KROSNEY, H.–MEYER, M.–WURST, G.: Preliminary Report on New Fragments of Codex Tchacos, in: *Early Christianity 2* (2010), 282–294.
- KROSNEY, H.: *Das verschollene Evangelium*, National Geographic, e-book, 2008. (A mű eredeti címe: KROSNEY, H.: *The Lost Gospel. The Quest for the Gospel of Judas Iscariot*, Krosney Productions Ltd., 2006.)
- MEYER, M.: Introduction, in: Kasser, R.–Meyer, M.–Wurst, G. (ed.): *The Gospel of Judas from Codex Tchacos*, Washington, National Geographic, 2006, 1–16.

60 Lásd a témához, különösen is az emberáldozat kérdésköréhez HUBAI, *Az áldozat értelme*, oldalszám nélkül.

- MEYER, M.: Judas and the Gnostic Connection, in: Kasser, R.–Meyer, M.–Wurst, G. (ed.): *The Gospel of Judas from Codex Tchacos*, Washington, National Geographic, 2006, 137–169.
- NAGEL, P.: Das Evangelium des Judas – zwei Jahre später, in: ZNW 100 (2007), 101–138.
- ROBINSON, J. M.: *The Secrets of Judas*, Harper Collins e-books – magyarul: *Júdás titkai. A félreértett tanítvány és elveszett evangéliumának hiteles története*, Budapest, K.U.K. Könyv és Lapkiadó Kft., 2007.
- ROBINSON, S.: Gesine, An Update on the Gospel of Judas, in: ZNW 102 (2011), 110–129.
- SCHMID, H.: Eucharistie und Opfer. Das „Evangelium des Judas“ im Kontext von Eucharistiedeutungen des zweiten Jahrhunderts, in: *Early Christianity* 3 (2012), 85–108.
- SCHWARZ, J. K.: Die Kultpolemik im „Evangelium des Judas“, in: *Early Christianity* 3 (2012), 59–84.
- WURST, G.: Irenaeus of Lyon and the Gospel of Judas, in: Kasser, R.–Meyer, M.–Wurst, G. (ed.): *The Gospel of Judas from Codex Tchacos*, Washington, National Geographic, 2006, 121–135.